

הרב יעקב אפשטיין

המונח "הקהל" ומשמעויותיו

ראשי פרקים

- א. קריאת הקהל מספר דברים
- ב. פרשות ומגילות שנאמרו בהקהל
- ג. משמעויות שונות להקהל
- ד. הקהל במוצאי שמיטה
- ה. הקהל כמצות הציבור

א. קריאת הקהל מספר דברים

על מצות הקהל כתב רש"י בסוטה מא ע"א: "שנאמר מקץ שבע שנים - בסוף שבע שנים ואותה קרייה על יד מלך היא כדתניא בספרי בפרשת המלך: את משנה התורה הזאת **אין קורין ביום הקהל אלא במשנה תורה**". וכן הרמב"ם בהל' חגיגה ג, ג כותב שקריאת ההקהל היא רק מספר דברים:

מהיכן הוא קורא מתחילת חומש אלה הדברים עד סוף פרשת שמע ומדלג לוויה אם שמוע וגו' ומדלג לעשר תעשר וקורא מעשר תעשר על הסדר עד סוף ברכות וקללות עד מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב ופוסק.

מקור דבריו, כאמור, בספרי (דברים פיס' קס): "אחרים אומרים: משנה תורה כותב, שכן אין קוראים ביום הקהל אלא משנה תורה בלבד". התוס' יו"ט בסוטה פ"ז מ"ח מביא את הספרי כמקור לכך שהמלך הוא קורא בהקהל. המב"ט בקרית ספר הל' חגיגה ג, למד זאת מגזירה שוה: "וטעמא דהאי קריאה בהני פרשתא דכתיב הכא תקרא את התורה הזאת ואמרינן בפרשת המלך וכתב לו את משנה התורה הזאת - אין קורין ביום הקהל אלא במשנה תורה".

ב. פרשות ומגילות שנאמרו בהקהל

אולם מאידך מצינו כמה פרשות ועניינים עליהם אומרים חז"ל שנאמרו בהקהל ואינם מספר דברים - משנה תורה.

על **פרשת קדושים** נאמר בתורת כהנים (קדושים פרשה א): "וידבר ה' אל משה לאמר, דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו - מלמד **שהפרשה נאמרה בהקהל**. ומפני מה נאמרה **בהקהל**? מפני שרוב גופי תורה תלויים בה". וכן בויקרא רבה כד, ה, ומובא ברש"י וברמב"ן בויקרא יט, ב. על **פסח מצרים** נאמר במכילתא דרשב"י פרשה יב, ג: "דברו אל כל עדת בני ישראל - מלמד שפרשה זו **נאמרה בהקהל**".

על **מגילת קהלת** נאמר בקהלת רבה א, א: "קהלת, למה נקרא שמו קהלת **שהיו דבריו נאמרו בהקהל**, על שם שאמר (מלכים א ח) אז יקהל שלמה, ר' אחא בשם ר' הונא משמר נכנס משמר יוצא, לשמוע חכמת שלמה, והוא שמלכת שבא אמרה לו אשרי אנשיך ואשרי עבדיך אלה, וכתוב (שם מלכים א ה) ויבואו מכל העמים לשמוע את חכמת שלמה". (מדרש זה מובא ברש"י לקהלת א, א).

ג. משמעויות שונות להקהל

נראה, שלמונח "הקהל" יש בדברי חז"ל שלש משמעויות, אשר יפורטו להלן.
1. השם השגור של המצוה והלכותיה בפי ראשונים ואחרונים, (ובניגוד ללשון המשנה "פרשת המלך"). בשם זה מתכנה המעמד בחג הסוכות בשנה השמינית.

2. השם בו משתמשים חז"ל ביחס לפסח מצרים וביחס לפרשת קדושים.
פרשת פסח מצרים ודאי לא נאמרה בהקהל בסוכות, כמובן לא במצרים, ואף לא לדורות בבית המקדש. שהרי היא היתה לשעה ולא לדורות. פרשת קדושים גם היא, לא נאמרה בסוכות, שהרי היא אינה מספר משנה תורה, דברים. שם המונח "הקהל" כונתו שהדברים נאמרו לציבור כולו. ולא לפי סדר הנתינה המסופר בגמ' בעירובין נד ע"ב (משה לימד קודם את אהרן,

הרב יעקב אפשטיין

אח"כ לשני בניו ואהרן יושב ליד משה, אח"כ לזקנים, ואח"כ לכל ישראל וכן הלומדים היו מלמדים).

הרא"ם בויקרא יט, ב מסביר שבניגוד לשאר פרשיות התורה שנאמרו עפ"י הסדר בגמ' בעירובין שם: "כאן שלא נאמר דבר אל בני ישראל כשאר הפרשיות אלא כל עדת בני ישראל, למדנו שהיו כלם **בהקהל לפניו**, ואז נאמרה להם". וכן המהר"ל בגור אריה שם כתב: "שאני התם שלא היה מחוייבים שיבואו כל ישראל שאם לא היה להם פנאי לא היו באים, שלא קאמר התם אלא כיצד סדר משנה, אבל בפרשה הזאת היה מקהיל כל ישראל והיו צריכים לבא". ובאור החיים שם: "אכן הנכון בעיני הוא, כי בסדר האחרון (=בעירובין) לא היה מדבר משה אלא לאנשים, וכאן צוה ה' שידבר לכל עדת ישראל אנשים נשים וטף כסדר שהיו מקובצים במתן תורה".

ואמנם מהרמב"ן עה"ת משמע שנאמרה ב"הקהל" שבסוכות "כבר אמרו רבותינו שהפרשה הזו נאמרה בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלויין בה. **וזה טעם אל כל עדת בני ישראל. אבל הוזכרה כאן בתורת הכהנים** מפני שידבר בה על קרבן התודה"... את סיבת כתיבתה בס' ויקרא תולה הרמב"ן בקרבן תודה, משמע שהיתה צריכה להיכתב במשנה תורה ונאמרת בהקהל, וכן משמע מהטור שפרש את הרמב"ן ולא העיר על כך).

ועפ"י משמעות זו נאמר בסדר עולם רבה (פרק טו): "אז יקהל שלמה את זקני ישראל וגו', ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל" (מלכים א ח, א-ב), מלמד שאין השכינה שורה אלא **בהקהל**, וכן הוא אומר [=בהשראת שכינה באהל מועד] "וירא כל העם וירונו" (ויקרא ט, כד), ואומר "ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ה'" (ויקרא ט, ה). **ובמתן תורה** הוא אומר: "כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני" (שמות יט, יא). **ובבית העולמים** הוא אומר: "וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה וגו', וכל בני ישראל רואים ברדת האש" (דברי הימים ב ז, א-ג), ועל אותה שעה הוא אומר: צאינה וראינה בנות ציון וגו' ביום חתונתו (שיר השירים ג, יא) - **ביום ח' שלאחר שבעת ימי המלואים**, וביום שמחת לבו (שם) - **ביום גמר בית העולמים**".

המדרש מכנה את הימים בהם התאספו כל ישראל ושרתה שכינה - **ימי הקהל**, ואע"פ שמעמדים אלו לא היו בסוכות, ומטרתם לא היתה אלא:

המונח "הקהל" ומשמעותיו

"לקרות באזניהם מן התורה פרשיות שהן מזרזות אותן במצות ומחזקות ידיהם בדת האמת" (רמב"ם הל' חגיגה ג, א).

3. התקהלות כללית לשם לימוד תורה, לכל הבאים לשומעה, והקהלה זו לא נעשתה דוקא בסוכות, ורק דומה במתכונתה למצות הקהל, ומטרתה חיזוק יראת השמים. הקהלה כזו הפתוחה לכל, אף לנוכרים **לא נעשתה במקדש** שהרי אינם יכולים להיכנס אליו.

וכן הביאו הראשונים **בטעם קריאת מגילת קהלת** בסוכות.

באבודרהם (תפלות הפסח ד"ה נהגו העולם): "ועוד טעם אחר כי שלמה המלך בחג אמרו **בהקהל** כמו שכתוב (דברים לא, י) "במועד שנת השמיטה בחג הסוכות בבא כל ישראל לראות וגו' הקהל את העם האנשים והנשים והטף". וכתוב "ויקהלו אל המלך שלמה בירח האתנים בחג", **ואז אמרו בהקהל להוכיח את ישראל**, על כן יתכן לאומרו בחג. כל זה כתב אבן הירחי (=ספר המנהיג).

ובשו"ת בעלי התוספות (נספח א סימן כ): "אבל קהלת (=אמרה) בזקנותו, ולא לימד לישראל אלא בבא כל ישראל לראות פני השם, בהקהל העם והנשים והטף, לכך אמר מלך בירושלים, שלא לימד אותם אלא בירושלים".

אין זה נראה שבמעמד הקהל בנוסף לפרשיות משנה תורה הוסיף שלמה המלך את ספר קהלת, אלא "בהמשך" למעמד הקהל חוברו אליו ימי לימוד של אמונה ויראת שמים. משמעות זאת היא הכלולה בדברי חז"ל על השם "קהלת" שהובאו לעיל.

הנצי"ב, מרחיב את אותם ימי חיזוק האמונה ויראת השמים. אלו דבריו בהקדמתו לשיר השירים: "כבר מלתנו אמורה בביאורי הרחב דבר על ספר במדבר (כט, יב) דשלמה המלך אמר ספר קהלת בחג הסוכות, באשר אז היו נקהלים גם חכמי האומות שנשלחו לעמוד על קרבנות פרי החג שהיה בשביל ירידת הגשם לעולם. כמו שהוכחנו שם מדויק לשון הכתובים. ורצה הקב"ה בזה שידעו כל יושבי תבל את ה' ע"י ישראל עמו. וכן יהיה לעתיד כמבואר בספר זכריה: "והיה אשר לא יעלה וכו' אל ירושלים להשתחוות למלך ה' צבאות לא עליהם יהיה הגשם" (זכריה יד, יז). ועל כן היה שלמה המלך מוכיח בחקירה מוסרית המובן גם לחכמי תבל, כי זה תעודת האדם לירא מפני ה' ולשמור מצוותיו ועל כל דבריו שבספר קהלת, סיים סוף

הרב יעקב אפשטיין

דבר הכל נשמע וגו' שזהו תכלית כל הספר בין לעמים בין לישראל כי זה כל האדם"...

ונראה שהתכנסות זאת לא היתה דוקא במוצאי שמיטה, אלא בכל חג הסוכות ואולי לאו דוקא בו, ונעשתה לחיזוק יראת השמים בישראל ובעמים.

ד. הקהל במוצאי שמיטה

עפ"י שלוש המשמעויות בחז"ל שבארנו, נראה כי "מצות הקהל" כמאמרה נתונה בין שתי המשמעויות האחרות, והן מלמדות על מהותה ותוכנה.

יסוד המצוה הוא השראת שכינה בעם ישראל בכל שלביו (הר סיני, אהל מועד, בית עולמים), ועניינה לימוד התורה בהתכנסות כל ישראל, כמו בפסח מצרים ומצוות פרשת קדושים. במצות הקהל שבמוצאי שמיטה, משולבים שתי המגמות. נתינת התורה לישראל והשראת השכינה בתוכם.

המצוה עצמה היא מעין אב, להנהגת מעמדים דומים. המטרה הכללית זהה לאב - מצות הקהל - לימוד תורה וחיזוק יראת שמים. ישנן התאספויות שעניינן פנימי ישראלי ומיוחדות לכריתת ברית וחיזוק התורה (כדוגמת המלך יאשיהו), ויש התאספויות שעיקרן חיזוק המוסר ויראת השמים ובהן השתתפו אף נכרים.

ה. הקהל כמצות הציבור

הקהל כמצוה נהגה כל שבע שנים. כשהמיוחד בה: העם כולו (פרט ליוצאים מן הכלל) מתכנס בשעה אחת ובמקום אחד, והכל לצורך שמיעה ולא לשם מעשה מצוה מסויימת. אין בו עבודה במקדש, אלא המקדש הוא מקום ההתכנסות. אין בו מדרג (=היררכיה) של עמידה ו"כיבודים", אלא כל העם גדול וקטן, תלמידי חכמים ועמי ארצות, זקן וטף כולם מתיצבים לשמוע את דבר ה'. המלך אינו מודיע פקודות מלכותיות מיוחדות לצורכי שעה אלא המעמד כולו מוקדש לחיזוק האמונה בה', המלכות, כשביניהן תרומות ומעשרות ומתנות עניים.

נראה, ששבע שנים הן מחזור זמנים של חיי הציבור. כל שבע שנים בנוסף למחזור המצותי של שנות מעשר ושמיטה, מתוסף מחזור רוחני בחיי העם

המונח "הקהל" ומשמעותיו

המחייב לחזור על הראשונות, להרימו ולהחזירו לרמה הרוחנית הנדרשת. ע"כ מעבר לצורכי השעה להן מכוונות הקהלות שונות, יש את מצות הקהל הקבועה לדורות - מקץ שבע שנים.

מצוות תרומות ומעשרות ומתנות עניים הושמעו בכוונה בהקהל משום שהן דרכי החיבור והקישור בין שכבות הציבור השונות. בין הכהנים והלויים משרתי המקדש ומלמדי התורה - ובין הציבור. וכן בין העם - ובין השכבות החלשות מבחינה כלכלית. בכך מצות הקהל מביאה לאיחוד ולחיבור כל חלקי העם. וכנגד אותן ארבעה פרקים בהם הדבר מתרבה: ברביעית **ובשביעית ובמוצאי שביעית ובמוצאי החג** שבכל שנה ושנה (אבות פ"ה מ"ט). כנגדם מצות הקהל באה להשיב את הציבור לחיבורו בינו לבין עצמו ובינו לבין רבש"ע.